

Tatiana M. Biluszcak

ISSN 2299-1999

Światosław W. Terski-Szełomencew

Źródła i historiografia badań zdolności miasta Lwowa do obrony w XIV–XVIII wieku

Badanie źródeł historii wojskowej, naszym zdaniem, musi zajmować osobne miejsce w ogólnym źródłoznawstwie. Na tym etapie zwłaszcza wyodrębnia się epoka późnego średniowiecza oraz wczesnego modernizmu z jej nieprzerwanymi wojnami oraz sprzecznymi źródłami. Celem pracy jest rzetelne badanie źródeł dotyczących zdolności miasta Lwowa do obrony, które jest gwarancją naukowego poznania historycznego.

Przyjęto, że pierwszym historykiem miasta Lwowa był Dionizy Zubrzycki. W latach 1838–1839 systematyzował lwowskie archiwum i na podstawie archiwalnych źródeł napisał swoją kronikę. Właśnie on po raz pierwszy, opierając się na materiałach archiwalnych miasta Lwowa, dokładnie i etapowo opisał rozwój oraz rozbudowę miasta. Wartość pracy D. Zubrzyckiego polega na tym, że opracował on materiał źródłowy, który zachował się do naszych czasów tylko częściowo, więc opisy niektórych faktów można znaleźć jedynie u tego historyka. Naturalnie, opisując rozbudowę miasta D. Zubrzycki pokazał, jak poszerzały się jego mury, wznosiły się miejskie arsenały, któremu wrogowi i w jaki sposób przeciwstawiało się miasto i wreszcie jak stopniowo miejskie mury obronne zostały zniszczone¹.

Znany badacz przeszłości Władysław Łoziński również interesował się historią Lwowa XVI–XVII w. Badał stosunki między patrycjatem i mieszczaństwem lwowskim, które niekiedy przeradzały się w konflikt. Historyk interesował się również architekturą lwowską, w tym i fortyfikacjami².

¹ Д. Зубрицький, *Хроніка міста Львова*, Львів 2002.

² W. Łoziński, *Katalog wystawy zabytków starożytnych we Lwowie*, Lwów 1894; idem, *Ku-
piewstwo lwowskie w XIV w.*, t. III, Warszawa 1891, s. 429–453; idem, *Patrycjat i mieszczaństwo
lwowskie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1890.

Autor podkreślał ważność miasta jako punktu strategiczno-granicznego państwa. W swoich pracach wykorzystywał źródła oraz dokumenty, które się nie zachowały. Głównym źródłem informacji, z którego korzystał Łoziński, są materiały lwowskiego archiwum, a szczególnie księgi sądów administracyjnych Lwowa, księgi rajców, których z kolei nie opracował D. Zubrzycki. Oprócz tego badacz sięgnął do testamentów oraz rachunków. Wadą jego publikacji jest niedokładność w cytowaniu i tłumaczeniu materiałów źródłowych.

Historyk i archiwista Aleksander Czołowski oprócz tego, że zrealizował publikacje szeregu źródeł do historii późnośredniowiecznego Lwowa, napisał kilka dzieł z historii miasta. Opierając się na materiałach archiwalnych, rekonstruował historię oraz naświetlił główne etapy rozbudowy i przebudowy Wysokiego Zamku³. Inne badania historyka dotyczyły organizacji władz miasta⁴.

Ważnym elementem rzemiosła Lwowa była produkcja broni. Dlatego badania polskich historyków okresu międzywojennego, które odnoszą się do działalności lwowskich cechów, handlu i gospodarki miasta, bardzo często dotyczyło wyrobu broni. Do najważniejszych publikacji z tego zakresu należą opracowania L. Charewiczowej, J. Ptaśnika, F. Bujaka, R. Zubyka oraz S. Hoszowskiego⁵. Badacze wykorzystywali w swoich badaniach statuty, lwoskie księgi miejskie oraz inne historyczne źródła miasta Lwowa. Polscy historycy epoki międzywojennej interesowali się rozwojem lwowskiej artylerii, która była jednym z pierwszorzędnych elementów obrony miejskiej. K. Badecki zbadał działalność ludwisarza Leonarda Herle, który odlał sporo armat we Lwowie w czasach panowania Zygmunta I Starego⁶.

Dla usystematyzowania, analizy oraz opisu materiałów archiwalnych Lwowa bardzo zasłużył się Karol Badecki – bibliotekoznawca i badacz

³ A. Czołowski, *Wysoki Zamek*, Lwów 1910, s. 126.

⁴ Idem, *Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miasta Lwowa do 1848 r.*, Lwów 1896, s. XXIII–LXXXIV.

⁵ Ł. Charewiczowa, *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*, Lwów 1929; J. Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Kraków 1934; F. Zubyk, *Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624–1635*, Lwów 1930; S. Hoszowski, *Ceny we Lwowie w XVI i XVII w.*, Lwów 1928; idem, *Ceny we Lwowie w latach 1701–1914*, Lwów 1934; S. Hoszowski, *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914*, Lwów 1935.

⁶ K. Badecki, *Leonard Herle ludwisarz i jego Lwowskie działa 1544–1572*, Lwów 1932; idem, *Ludwisarstwo lwowskie za Zygmunta I*, Lwów 1921.

dziejów Lwowa. W swoim przewodniku po lwowskim archiwum systematyzował materiał dokumentacyjny lwowskiego magistratu⁷. Archeograficzny opis dokumentów sporządzony przez badacza zawierał wiadomości o wyglądzie wewnętrznym, materiale, początkowe oraz końcowe zapisy oraz informacje o liczbie stron w dokumencie. K. Badecki przeprowadził ogólną analizę krytyczną dokumentów lwowskiego magistratu i w rezultacie stworzył pierwszą monografię na ten temat.

M. Kowalczyk zbadał działalność lwowskiego cechu murarzy do 1772 r. Cech ten przyczynił się do budowy lwowskiego kompleksu obronnego. Na podstawie oględzin miejskich mur obronnych historyk ocenił między innymi stan wież obronnych⁸. Tą samą problematyką zajmował się T. Mańkowski⁹. Stosunek szlachty do Lwowa, w tym do militarne centrum, omawiał znany polski badacz Antoni Prochazka. Jego inne prace również odnosiły się do historii miasta. Istotnym zbiorem źródeł, dzięki którym można zbadać część militarnej historii Lwowa, są akta sejmiku wyszyńskiego¹⁰. Dana grupa źródeł została wydana w 20, 21, 23 oraz 24 tomach akt grodzkich i ziemskich we Lwowie w latach 1909–1928. Akta sejmiku wyszyńskiego opracował A. Prochazka. To wydanie zawiera postanowienia sejmikowych zjazdów szlachty województwa ruskiego, instrukcje sejmiku dla posłów województwa ruskiego, a także wiele innych dokumentów, które dotyczą wojskowo-politycznej historii ziem galicyjskich. Kompleks akt sejmiku wyszyńskiego obejmuje lata 1572–1772. Materiał pochodzący z akt grodzkich i ziemskich został dołączony do ksiąg lwowskiego, przemyskiego i sanockiego sądu grodzkiego.

Problemami miejskiego konfliktu interesowali się polscy historycy okresu powojennego. Praca Jana Ptaśnika o ruchu na rzecz demokratyzacji miejskiej administracji w XVI–XVIII wieku jest kluczowa dla tego zagadnienia¹¹. S. Kutrzeba, polski historyk prawa, badając osobliwości szosu (podatku płaconego przez mieszczan), zwrócił uwagę na znaczenie

⁷ K. Badecki, *Archiwum Akt Dawnych Miasta Lwowa*, t. I–IV, Lwów 1936.

⁸ M. Kowalczyk, *Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich do r. 1772*, Lwów 1927.

⁹ T. Mańkowski, *Lwowski cech malarzy w 16–17 w.*, Lwów 1936.

¹⁰ A. Prochazka, *Lwów a szlachta*, Lwów 1919; idem, *Dokumenty objaśniające quadragintawiat w Krakowie i Lwowie*, „Kwartalnik Historyczny” 1925, s. 315–317.

¹¹ J. Ptaśnik, *Walka o demokratyzację Lwowa od XVI–XVIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1925, R. XXXIX, z. 2, s. 228–248.

badawcze ksiąg finansowych¹². Problematykę migracji opracował O. Hilewycz, wykorzystując materiały prawa miejskiego¹³.

Działalność badawcza ukraińskich historyków na przełomie XIX i XX w. skupiała się na historii miast. W tym miejscu warto wymienić przede wszystkim Włodzimierza Antonowycza, który zbadał wielką liczbę miast i mieszczaństwo na terytorium Ukrainy w XV–XVIII w.¹⁴ Tę problematykę opracowywali również M. Władymyrskij-Budanow i M. Hruszewski¹⁵. Pojawiają się także specjalne badania poświęcone wyłącznie historii poszczególnych cechów (I. Świącicki)¹⁶.

Kwestie wojskowości związane z Lwowem nie są najważniejsze, ale często spotykane w pracach ukraińskich oraz radzieckich historyków. M. Kiś, badając na podstawie lwowskich ksiąg miejskich rozwój produkcji w mieście, przestawił rozwój wyrobu broni. Badacz zwrócił uwagę na konflikt między różnymi stanami społecznymi w mieście, w niektórych wypadkach dość poważny¹⁷. Inne badanie J. Kisia odnosi się do źródeł dotyczących demografii ukraińskich miast w XVI–XVIII w.¹⁸ Ten sam temat opracowali S. Bilecki, W. Inkin i H. Jacenko¹⁹. Mury obronne średniowiecznego

¹² S. Kutrzeba, *Szos we Lwowie w początkach XV wieku*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1900, r. XVIII, s. 401–411.

¹³ A. Gilewicz, *Przyjęcia do prawa miejskiego we Lwowie w latach 1405–1604*, [w:] *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr Franciszkowi Bujakowi*, Lwów 1931, s. 375–414.

¹⁴ В. Антонович, *Українські міста. Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII ст.*, Ч. II, Львів 1904.

¹⁵ М.Ф. Владимирский-Буданов, *Немецкое право в Польше и Литве*, С-Пб 1868; М. Грушевський, *Опись Львівського замку 1495 р.*, [w:] *Записки НТШ*, Т. 13, Кн. 4, Львів 1896, s. 1–12.

¹⁶ І. Свенціцький, *Руські малярі і цехи XVI–XVII ст.*, [w:] *Наукові записки НТШ*, Т. 121, Львів 1914, с. 107–114.

¹⁷ Я. Кісь, *Промисловість Львова у добу феодалізму (XIII–XIX ст.)*, Львів 1968; Я. Кісь, *Боротьба селян львівських міських сіл проти феодального гніту в кінці XVI і першій половині XVII ст.*, [w:] *300 років возз'єднання України з Росією*, Львів 1954, s. 39–58.

¹⁸ Я. Кісь, *Джерела до демографії українського феодального міста (XVI–XVIII ст.)*, „Архіви України” 1973, № 2, s. 24–27.

¹⁹ С. Білецький, *Соціально-економічні відносини і соціальна боротьба в м. Львові в середині XVII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня іст. Наук*, Львів 1956; В. Інкін, *Нарис економічного розвитку Львова у XVIII ст.*, Львів 1959; Г. Яценко, *Ремесленне виробництво города Львова в 20–70-е годы XVIII ст.*: автореф. канд. ист. наук, Львов 1959; Г. Яценко, *Юридики міста Львова XVIII ст.*, [w:] *Питання історії СРСР*, Вип. 7, Львів 1958, s. 80–95.

Lwowa badał również J. Groński²⁰. Bardzo cenne są opisy i badania architektoniczne J. Nelhowskiego, R. Mohytycza oraz T. Trehubowej. Wymienieni badacze omawiali problem murów obronnych miasta Lwowa²¹. Pojawiają się również prace systemowe z historii miast późnego średniowiecza oraz wczesnego modernizmu. Wśród nich największe znaczenie ma praca O. Kompan o miastach Ukrainy w połowie XVII w.²²

Równoległe do prac ukraińskich historyków omawiających lwowską urbanistykę powstawały publikacje polskich badaczy dotyczące innych kwestii z historii Lwowa. Oczywiście jako pierwszą należy wskazać pracę Władysława Tomkewycza, który dokładnie zbadał rozwój budownictwa obronnego Lwowa od momentu zdobycia miasta przez Kazimierza III Wielkiego do 1772 r., kiedy Lwów przeszedł pod panowanie imperium austriackiego²³. Wkład historyka polega nie tylko na szczegółowej rekonstrukcji miejskiej budowy obronnej miasta. W. Tomkiewicz wykorzystał cały zbiór źródeł historycznych, które pokazują rozwój obronności miejskiej. Historyk, badając zabudowę obronny miasta od drugiej połowy XIV do XV w., oparł się na dawnych księgach administracyjnych, sądowych i finansowych oraz kronikach historycznych. Znaczącą rolę w pracy W. Tomkiewicza odegrała kronika D. Zubrzyckiego oraz W. Zymowycza, jednak szczególną wartość mają wykorzystane przez historyka materiały centralnego archiwum lwowskiego. Przy omawianiu stanu lwowskiego kompleksu obronnego XVII–XVIII w. historyk wykorzystał lustracje obrony miejskiej, zwracając uwagę na znaczenie tych źródeł dla różnego rodzaju badań historycznych. W. Tomkiewicz przy rekonstrukcji historycznej zabudowy obronnej z początków XVII w. wykorzystał plany Aurelina Passarottiego oraz analizę inżyniera stanu miejskiej obrony. Badacza interesował potencjał faktograficzny tych materiałów,

²⁰ Й. Гронський, *Оборонні споруди середньовічного Львова*, „Жовтень” 1979, № 6, s. 122–130.

²¹ Ю Нельговський, А. Шуляк, *Львів. Архітектурно-історичний нарис*, Київ 1969; Т. Трегубова, *Планировка средневекового Львова*, „Строительство и архитектура” 1968, № 6, s. 128–135; Р. Могитич, *Планувальна структура львівського середмістя і проблеми його датування*, [w:] *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*, Т. 227, Львів 1994, s. 279–288; Р. Могитич, *Яким був стольний Львів. До справи суперечки про львівське будівництво XIII–XIV ст.*, „Дзвін” 1991, № 6, s. 128–135.

²² О. Компан, *Міста України в другій половині XVII ст.*, Київ 1963.

²³ W. Tomkiewicz, *Dzieje obwarowań miejskich Lwowa*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Teoria i historia” 1971, t. XVI, s. 93–138.

bardzo ciekawych z punktu widzenia analizy źródłoznawczej. Pośród innych polskich badaczy tego okresu należy wymienić Maurycego Gorna, który zbadał konflikt pomiędzy lwowskimi cechami pierwszej połowy XVII w., a także inne aspekty życia społeczności miasta Lwowa²⁴. Średniowieczne miasto jako centrum militarne badał J. Widawski²⁵. Z kolei miejski konflikt jest przedmiotem pracy R. Szczyhela²⁶.

Nie mniej ważną pracą historyczną o lwowskich murach obronnych jest publikacja Janusza Witwickiego²⁷. Polski architekt prowadził swoje badania bardziej od strony architektury miasta aniżeli jego historii. Źródłem dla takich badań są w pierwszej kolejności same pozostałości umocnień, dane archeologiczne, informacje topograficzne, zachowane grawiury, płótna z panoramą miasta. Wówczas materiały archiwalne, źródła pisemne mają tylko pomocniczy, drugorzędny charakter. Historyk przeprowadził również badania topograficzne miasta Lwowa²⁸.

W odpowiedzi na wielką falę publikacji głównie polskich historyków powstają prace badaczy ukraińskich. Spośród nich najbardziej znane jest popularnonaukowe opracowanie Iwana Krypiakewycza *Historyczne wycieczki po Lwowie*, w którym historyk między innymi określił podstawo-

²⁴ M. Horn, *Lwowska ludność rzemieślnicza i jej walka w pierwszej połowie XVII wieku (w latach 1600–1648)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1960, t. 5, s. 69–124; idem, *Towarzysze cechów lwowskich w walce z wyzyskiem mistrzów w I poł. XVII w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1959, r. 61, z. 2, s. 379–401; idem, *Żydowskie bractwa rzemieślnicze na ziemiach polskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich w latach 1613–1850*, Warszawa 1998; idem, *Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej w latach 1501–1648*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu” 1975, t. XIII, s. 29–49; idem, *Rozwój demograficzny i struktura wyznaniowo-narodowościowa mieszczaństwa na ziemiach ukraińskich Korony w latach 1569–1648*, „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej. Z problemów ukrajinoznawstwa” 1987, t. 14, s. 67–84; idem, *Spółeczność żydowska w wielonarodowościowym Lwowie 1356–1696*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce” 1991, nr 1, s. 3–14; idem, *Walka klasowa i konflikty społeczne w miastach Rusi Czerwonej w latach 1600–1647 na tle stosunków gospodarczych*, Wrocław 1972; idem, *Walka przedmieszkań lwowskich z patrycjatem w latach 1600–1648 (Przyczynek do historii walk klasowych we Lwowie)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia” 1961, z. II, s. 129–170.

²⁵ J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Warszawa 1973.

²⁶ R. Szczygieł, *Konflikty społeczne w Lublinie w pierwszej połowie XVI wieku*, Warszawa 1977; idem, *Wpływ konfliktów wewnętrznych w miastach polskich XV–XVI wieku na zmiany struktur społecznych*, [w:] *Stare i nowe struktury społeczne*, t. 1, Lublin 2009, s. 39–50.

²⁷ J. Witwicki, *Obwarowania śródmieścia Lwowa*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki: teoria i historia” 1971, t. XVI, s. 139–204.

²⁸ Idem, *Panorama plastyczna dawnego Lwowa*, nr 6–7, Lwów 1938.

we etapy rozwoju kompleksu obronnego miasta oraz przedstawił dzieje oblężenia miasta przez wojska Bogdana Chmielnickiego wiosną 1648 r.²⁹ Problematykę obronności miasta I. Krypiakewycz pośrednio przedstawiał również w innych swoich pracach³⁰.

Współczesna historiografia Lwowa została wzbogacona przez wielką ilość prac badawczych poświęconych wojskowej stronie życia miasta. Problematyka lwowska znalazła swoje odzwierciedlenie w pracach wybitnego ukraińskiego urbanisty Jarosława Isajewycza. Ten jeden z najlepszych znawców źródeł zwrócił uwagę na mało zbadane opisy miasta stworzone przez osoby przyjezdne. Uzupełniają one obraz kompleksu obronnego miasta przedstawiany przez badaczy z XVII–XVIII w.³¹

Krytyka źródeł dotyczących Lwowa jest związana z imieniem innego wybitnego ukraińskiego historyka Jarosława Daszkewycza. To właśnie on jako jeden z pierwszych ukraińskich historyków określił potencjał krytyki ksiąg administracyjnych, sądowych i finansowych z XIII–XVIII w. dla historii Ukrainy. Daszkewycz opracował również metodę pracy z tego rodzaju źródłami³². Dokumentację grodzkich sądów na ziemiach ukraińskich z okresu od drugiej połowy XVI do początku XVII w. pod kątem dokumentoznawstwa bada O. Patiaka³³. Znany dokumentoznawca Ołeg Kupczyński przeprowadził rewizję ziemskich i grodzkich sądowo-admi-

²⁹ I. Крип'якевич, *Історичні проходи по Львові*, Львів 1991.

³⁰ Idem, *Боротьба позацехових ремісників проти цехів у Львові (1590–1630)*, [w:] *З історії західноукраїнських земель*, В. 1, Київ 1955, s. 4–15; idem, *Львів, його минувшина і теперішність*, Львів 1910; idem, *Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали*, Львів 1994; idem, *Огляд українського ремісництва у Львові до початку 18 ст.*, [w:] «Зоря» її минуле та сучасне, пропам'ятна книга з нагоди сорокових роковин, Львів 1924, s. 3–4; idem, *Русини-власителі у Львові в першій половині XVI ст.*, [w:] *Науковий збірник присвячений проф. М. Грушевському*, Львів 1906, s. 219–236.

³¹ Я. Ісаєвич, Д. Зубрицький і його діяльність в галузі спеціальних історичних дисциплін, [w:] *Науково-історичний бюлетень Архівного управління*, № 1, Київ 1963, s. 48–57; idem, *Найдавніший історичний опис Львова*, „Жовтень” 1980, № 10, s. 105–113; idem, *Д. Войтович, Перехідний час: 1349–1387*, [w:] *Історія Львова*, Т. 1, Львів 2006, s. 63–71; idem, *Повстання, війни, стихійні лиха*, [w:] *Історія Львова*, Т. 1, Львів 2006, s. 213–223.

³² Я. Дашкевич, *Адміністративні, судові й фінансові книги на Україні в XIII–XVIII ст.: (проблематика, стан і методика дослідження)*, [w:] *Історичні джерела та їх використання*, Вип. 4, Київ 1964, s. 129–171.

³³ О. Патяка, *Ділова документація городських судів України в другій половині XVI–на початку XVII ст.*, [w:] *Україна в Центральній-Східній Європі: Зб. наук. пр.*, Вип. 4, Київ 2004, s. 448–458.

nistracyjnych dokumentalnych fundacji Lwowa³⁴. Opisał historię działalności ziemskich i grodzkich sądów, podstawy prawne oraz ich kompetencje i zasięg działalności. Dla dokumentoznawstwa ważna jest charakterystyka formy prawnej dokumentacji urzędów sądowo-administracyjnych oraz treści akt i fascykułów. Odnośnie do tego ostatniego autor wyodrębnia cały kompleks dokumentów, które dotyczą historii wojskowej i ją charakteryzują. Oczywiście praca ma ogólny charakter, jednak badanie dokumentów według każdej z proponowanych przez badacza grup tematycznych wymaga odrębnych badań dokumentoznawczych.

Na łamach „Notatek lwowskiego muzeum historycznego” Borys Melnyk stawia niejedno pytanie dotyczące wojskowej historii Lwowa³⁵. Głównym źródłem na ten temat były akta lustracji i rewizji murów obronnych i miejskich arsenałów, które zostały przeprowadzone w XVII w., oraz księgi szosowe, które do dziś nie zostały opublikowane i znajdują się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie. B. Melnyk zbadał stan uzbrojenia murów obronnych Lwowa w drugiej połowie XVII w., opisał działalność oraz liczebność i skład osobowy lwowskiego wojska.

O różnych aspektach relacji między mieszkańcami Lwowa pisał Myron Kapral³⁶. Głównym źródłem dla pracy badacza stały się lwowskie księgi finansowe, które przede wszystkim dają możliwość przeprowadzenia anali-

³⁴ О. Купчинський, *Земські та гродські судово-адміністративні документальні фонди Львова: монографія*, Київ 1998.

³⁵ Б. Мельник, *До питання про стан озброєності укріплень Львова у другій половині XVII ст.*, [w:] *Львівський історичний музей. Наукові записки*, Вип. 6, Ч. 1, Львів 1997, s. 194–199; idem, *Львівські зброярі XV–XVIII*, ст. 2: *Мечники*, [w:] *Наукові записки. Львівський історичний музей*, Вип. 10, Львів 2001, s. 67–74; idem, *Львівські зброярі*, ст. 2: *Мечники*, [w:] *Наукові записки. Львівський історичний музей*, Вип. 9, Львів 2000, s. 67–74; idem, *Львівські зброярі*, [w:] *Наукові записки. Львівський історичний музей*, Вип. 8, Львів 1999, s. 111–123; idem, *Меч*, [w:] *Наукові записки. Львівський історичний музей*, Вип. 1, Львів 1993, s. 95–105; idem, *Шабля*, [w:] *Наукові записки. Львівський історичний музей*, Вип. 1/2, Львів 1994, s. 252–271; idem, *Львівські гори*, „Галицька Брама” 2006, № 1–2, s. 18–19.

³⁶ М. Капраль, *Національні громади Львова XVI–XVIII ст.: Соціально-правові взаємини*, Львів 2003; idem, *Фінансові книги Львова другої чверті XVI ст. як джерело дослідження історичної демографії та соціотопографії*, Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.06 Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни, Київ 1996; idem, *Станово-професійна структура населення Львова в другій чверті XVI ст. (за матеріалами міських рахункових книг)*, [w:] *Україна в минулому*, Вип. 6, Київ–Львів 1994, s. 7–36; idem, *Шевський цех у Львові в XIV–XVII століттях: особливості правового статусу*, [w:] *Вісник Львівського університету. Серія історична*, Вип. 44, Львів 2009, s. 39–58.

zy kwestii demograficznych, gospodarczych i socjalno-politycznych. Spod jego pióra wyszły prace na temat pracowni krawieckiej we Lwowie.

Budowa murów obronnych Lwowa stała się przedmiotem zainteresowań takich historyków, jak: R. Buczko, W. Wujcyk, T. Kazancewa, O. Predko i O. Szyszka³⁷. Badali oni obronny kompleks miasta w całości, ale również osobne jego części: Halicką Bramę, Arsenał Miejski, niektóre części miejskich murów i inne. Oprócz miejskich fortyfikacji historyków interesuje postęp lwowskiej artylerii (P. Łazeczko)³⁸. Istnieją również inne historiograficzne badania kwestii obronności Lwowa³⁹.

Bardzo ważne są również prace współczesnych historyków dotyczące innych ukraińskich miast, co pozwala dostrzec pewien związek między istnieniem i tworzeniem bazy dokumentacyjnej i problemami związanymi z obronnością tych miast. Duże znaczenie mają badania architektury obronnej na Wołyniu z XIII–XIV w. przeprowadzone przez Światosława Terskiego⁴⁰. Ołeg Malczenko zbadał arsenały ukraińskich zamków z okresu od XV do połowy XVII w. oraz rozwój artylerii na ziemiach ukraińskich w XIV–XV w.⁴¹

Nie można pominąć prac tych historyków i dokumentoznawców, którzy zajmują się badaniami dokumentacji magistratów lub monarchów, jak również historią ich uzyskania. Bardzo istotne są prace A. Dolinowskiego, który badał zbiory Archiwum Bernardyńskiego we Lwowie z lat

³⁷ Р. Бучко, *Фортифікації середньовічного Львов*, „Галицька Брама” 1998, № 3, s. 17; Т. Казанцева, О. Предко, *Міський арсенал у Львові. Пам'ятка архітектури XVI ст. Реконструкція етапів будівництва*, „Галицька Брама” 1998, № 3, s. 6–7; О. Шишка, *Львів. Історичні нариси*, „Галицька Брама” 1996, № 19, s. 18; О. Шишка, *Східна оборонна лінія старого Львова*, „Галицька брама” 1998, № 3, s. 4–5.

³⁸ П. Лазечко, *З глибини віків (Хто виливав Львівські гармати)*, [w:] *Наукові записки Львівський історичний музей*, Вип. 1, Львів 1993, s. 106–109.

³⁹ О. Мацюк, *Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки*, Львів 2009; idem, *Пам'ятки оборонного будівництва Львова (короткий історіографічний огляд)*, [w:] *Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць*, Львів 1999, s. 117–122.

⁴⁰ С. Терський, *Історичний розвиток оборонних укріплень Галицько – Волинської Держави*, [w:] *Військово-науковий вісник*, Вип. 16, Львів 2011, s. 186–197; idem, *Оборонне будівництво у Волинському князівстві у XIII – першій половині XIV ст.*, [w:] *Військово-науковий вісник*, Вип. 14, Львів 2010, s. 108–119; idem, *Українська історіографія розвитку зброї доби Галицько-Волинської держави*, [w:] *Військово-науковий вісник*, Вип. 17, Львів 2012, s. 95–104.

⁴¹ О. Мальченко, *Арсенали українських замків XV–середини XVII ст.: монографія*, Київ 2004; idem, *Артилерія на українських землях у XIV–XV століттях: монографія*, Київ 2005.

1784–1933. Właśnie w tym archiwum znajduje się dokumentacja lwowskiego magistratu dotycząca obronności miasta i kwestii wojskowych⁴². Przykładem dokumentoznawczego badania materiału źródłowego sądów grodzkich i ziemskich są opisy akt Wołodomyrskiego Sądu Grodzkiego sporządzone przez G. Boriaka i Ł. Demczenka⁴³.

Z okresu zainteresowania badaczy historią Lwowa na początku XIX w. wydrukowano znaczną liczbę prac na ten temat, w tym te, które odnoszą się do kwestii wojskowo-obronnych miasta, jednak w niewielkim stopniu opierają się one na źródłach.

Podsumowanie

Przedstawione powyżej opracowania źródeł stanowią ogromny zbiór materiałów przydatnych do badania rozwoju miejskich fortyfikacji Lwowa, jak również kwestii wojskowych dotyczących miasta w okresie od drugiej połowy XIV do XVII w. Kompleks ten składa się z królewskich przywilejów, najstarszej dokumentacji lwowskiego magistratu, rachunkowych i sądowych ksiąg miasta, akt lwowskiego magistratu oraz akt sejmiku wyszeńskiego.

Historia Lwowa od dawna była przedmiotem zainteresowań wielkiej liczby krajowych, polskich oraz zagranicznych historyków. Naukowe poszukiwania każdym razem prowadziły badaczy do odnajdowania i opracowywania nowych źródeł historycznych, których wielka ilość została opublikowana w dzisiejszych czasach. Poza tym wielu badaczy studiowało problemy obronności Lwowa w kontekście innych zagadnień.

Źródłowa podstawa badań problemów rozwoju fortyfikacji Lwowa i kwestii wojskowych w XIV–XVII w. jest wystarczająca dla przeprowadzenia dokładnych i wszechstronnych badań na ten temat. Włączenie do naukowej pracy dokumentów z fundacji lwowskiego magistratu i osobnych akt z lwowskich grodzkich ksiąg sądowych, które znajdują się w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum we Lwowie, pozwoli

---

⁴² В. Доліновський, *Бернардинський архів у Львові (1784–1933): Формування архівних збірок та діяльність*, [w:] *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*, Львів 2010, Вип. 5, s. 266–269.

⁴³ *Володимирський Гродзький суд. Подокументальні описи актових книг*, ред. Г. Боряк, Київ 2002.

przedstawić nowe fakty z historii miasta jako obronnego centrum i poznać tendencje w procesie rozwoju miejskich fortyfikacji.

Summary

The study analyzes the works of Ukrainian and foreign researchers who have studied the question ability to defend the city of Lviv in the fourteenth and eighteenth centuries. The authors characterize the main types of sources and the scientific contribution of researchers in the accumulation of knowledge in the historical study of the problem of defense of the city during medieval times.

Keywords: historiography, source, Lviv, the era of the Middle Ages, archival materials, Lviv Magistrate

Абстракт

В статье проанализированы труды украинских и польских учёных, относящиеся к организации обороны города Львова в XIV–XVIII вв. Первыми исследователями проблемы были львовские ученые XIX века Д. Зубрицкий, В. Лозинский и А. Чоловский. Среди работ современных исследователей непосредственно военное дело во Львове изучал сотрудник Львовского исторического музея Б. Мельник. Констатируется, что большинство существующих работ написаны на документах XIV–XVIII вв., хранящихся в Центральном государственном историческом архиве Украины во Львове. Исследователями уделено большое внимание вопросам государственной политики в сфере обороны, строительства укреплений, производства оружия и организации городского ополчения. Вместе с тем мало работ по источниковедению проблемы. Дается характеристика основных видов архивных источников, а также анализируется научный вклад разных исследователей в изучение проблем обороны города в эпоху средневековья и начала Нового времени.

Ключевые слова: историография, источниковедение, Львов, эпоха средневековья, архивные материалы, львовский магистрат